

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ЮРИСПРУДЕНЦІЇ

УДК 341.322.5:341.48

DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2025-7/64>ПОРУШЕННЯ НОРМ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА
В СУЧАСНІЙ ВІЙНІ

VIOLATIONS OF INTERNATIONAL HUMANITARIAN LAW IN MODERN WAR

Погорецький М.М. к.ю.н., старший дослідник,
Начальник наукової лабораторії науково-організаційного центру
Національна академія Служби безпеки України

Власов А.В. к.ю.н., доцент кафедри
кримінального права і кримінології
Національна академія Служби безпеки України

У статті досліджуються еволюція та сучасний стан міжнародного гуманітарного права (МГП) у контексті збройних конфліктів ХХ–ХХІ століть. Простежено історичний розвиток принципів обмеження методів і засобів ведення війни – від елементарних заборон у давніх цивілізаціях, через середньовічні звичаї воєнної честі, до кодифікації у міжнародних договорах сучасності. Проаналізовано ключові міжнародні акти, що заклали основи правового регулювання збройних конфліктів, – від Гаазьких та Женевських конвенцій, спрямованих на захист поранених, військовополонених і цивільного населення, до Римського статуту Міжнародного кримінального суду, який визначив механізми притягнення до відповідальності за найтяжчі злочини.

Особлива увага приділена масовим і системним порушенням МГП у низці сучасних воєн. Досліджено приклади воєнних злочинів та злочинів проти людяності, скоєних під час конфліктів у колишній Югославії, Сирії, Афганістані, Іраку, Ємені. Найбільш масштабним та актуальним є випадок агресії російської федерації проти України, що супроводжується умисними атаками на цивільну інфраструктуру, застосуванням заборонених видів озброєнь, насильницькими зниженнями, депортаціями та іншими грубими порушеннями норм міжнародного права.

У статті висвітлено практику міжнародних трибуналів – МТКЮ та МТКР, а також діяльність Міжнародного кримінального суду. Показано, що поряд із міжнародними інституціями важливу роль у забезпеченні невідворотності відповідальності відіграють національні суди, які застосовують принцип універсальної юрисдикції. Проаналізовано також сучасні механізми реагування міжнародної спільноти, серед яких – санкційний тиск, створення спеціальних трибуналів, механізми репарацій і компенсацій постраждалим.

Зроблено висновок, що ефективність системи забезпечення дотримання норм МГП значною мірою визначається політичною волею провідних міжнародних акторів. Існуючі договори й інституції формують міцну правову основу, однак їх можливості часто виявляються недостатніми перед новими викликами гібридних воєн, кібероперацій, милітаризації інформаційного простору та використання високотехнологічних засобів ураження. У зв'язку з цим наголошується на необхідності модернізації механізмів МГП, щоб вони залишалися дієвими й здатними відповідати на реалії сучасних і майбутніх збройних конфліктів.

Ключові слова: міжнародне гуманітарне право, воєнні злочини, Римський статут, Міжнародний кримінальний суд, Україна, агресія РФ, відповідальність.

The article explores the evolution and the current state of international humanitarian law (IHL) in the context of armed conflicts of the twentieth and twenty-first centuries. It traces the historical development of principles restricting the methods and means of warfare – from rudimentary prohibitions in ancient civilizations, through medieval customs of military honor, to their codification in modern international treaties. Particular attention is paid to the adoption and implementation of key instruments, including the Hague and Geneva Conventions, which laid the foundations for the protection of the wounded, prisoners of war, and civilians, as well as the Rome Statute of the International Criminal Court (ICC), which established mechanisms for prosecuting the gravest crimes.

The study devotes special attention to massive and systematic violations of IHL in a number of recent wars. It examines cases of war crimes and crimes against humanity committed during the conflicts in the former Yugoslavia, Syria, Afghanistan, Iraq, and Yemen. The most extensive and urgent example is the ongoing aggression of the Russian Federation against Ukraine, accompanied by deliberate attacks on civilian infrastructure, the use of prohibited weapons, enforced disappearances, deportations, and other grave breaches of international law.

The article reviews the jurisprudence of international tribunals such as the ICTY and ICTR, as well as the practice of the ICC. It shows that, alongside international institutions, national courts applying the principle of universal jurisdiction play an increasingly important role in ensuring accountability. Contemporary responses of the international community are also analyzed, including sanctions, reparations mechanisms, and initiatives to establish special tribunals for the prosecution of aggression.

The analysis concludes that the effectiveness of IHL compliance depends largely on the political will of leading international actors. While existing treaties and institutions provide a robust legal framework, their capacity often proves insufficient in the face of new challenges posed by hybrid warfare, cyber operations, the militarization of the information space, and the use of advanced technologies. Therefore, the article emphasizes the urgent need to modernize IHL enforcement mechanisms to ensure their relevance and effectiveness in responding to the realities of contemporary and future armed conflicts.

Key words: international humanitarian law, war crimes, Rome Statute, International Criminal Court, Ukraine, aggression of the Russian Federation, accountability.

Постановка проблеми. Міжнародне гуманітарне право (МГП) історично сформувалося як система норм, спрямованих на пом'якшення наслідків збройних конфліктів, захист цивільного населення, військовополонених і поранених, а також обмеження методів і засобів ведення війни. Проте його ефективність значною мірою залежить від належного застосування та дотримання державами і недержавними суб'єктами. Досвід останніх десятиліть свідчить, що навіть наявність розгалуженої договірної

бази (Женевські конвенції 1949 року, Додаткові протоколи 1977 і 2005 років, Римський статут 1998 року) та інституційних механізмів міжнародної відповідальності не гарантують реального дотримання норм МГП.

Сучасні війни характеризуються не лише масовими порушеннями гуманітарних норм, а й трансформацією збройних конфліктів: поширенням гібридної агресії, зростанням ролі недержавних формувань, урбанізацією бойових дій та застосуванням новітніх технологій. Це

ускладнює реалізацію принципів розрізнення, пропорційності та гуманності, що призводить до значних жертв серед цивільних і руйнування інфраструктури. Особливо гостро проблема дотримання МГП постала внаслідок агресії російської федерації проти України, яка супроводжується масовими воєнними злочинами. Такі обставини свідчать про кризу виконання міжнародних зобов'язань і недостатню дієвість механізмів контролю, що зумовлює потребу в оновленні правових та інституційних засобів забезпечення дотримання МГП.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика порушень норм міжнародного гуманітарного права (МГП) у сучасних війнах перебуває у центрі уваги як зарубіжної, так і вітчизняної доктрини. У зарубіжних працях дослідники акцентують на обмеженості чинних Женевських конвенцій у протидії новітнім викликам. Так, W.A. Qureshi обґрунтовує потребу створення «цифрової» Женевської конвенції для врегулювання питань кібервійни; G. Gaggioli підкреслює значення механізмів моніторингу та підзвітності у сфері МГП; Н. Rinta-Pollari та Е. Tsybulenko аналізують правові інструменти реагування на злочин агресії та підтримують ініціативу створення спеціального міжнародного трибуналу для переслідування керівництва держави-агресора.

В українській науці міжнародного та кримінального права проблематика дотримання МГП розкривається у працях І. Авдошина, Р. Авраменка, В. Базова, М. Васильєва, В. Дяченка, О. Заболотного, С. Клименка, Ю. Климчука, Д. Коваль, М. Погорецького, О. Старенького, Д. Сергєєвої, Є. Тищенко, Є. Щербань та інших. Вчені досліджують питання допустимості застосування примусових заходів у воєнний час, гарантій прав людини при документуванні воєнних злочинів, а також правові механізми запобігання зловживанням у період гібридної війни.

Разом із тим більшість наукових праць зосереджуються на окремих аспектах проблеми, залишаючи недостатньо розкритим питання ефективності існуючих міжнародних і національних механізмів притягнення до відповідальності за грубі порушення МГП в умовах трансформації сучасних збройних конфліктів і зростання ролі недержавних акторів. Це зумовлює потребу в комплексному дослідженні сучасних викликів та пошуку шляхів удосконалення правових інструментів забезпечення дотримання норм МГП.

Метою статті є дослідження сучасних викликів дотримання норм міжнародного гуманітарного права у збройних конфліктах, зокрема під час агресії російської федерації проти України, аналіз практики міжнародних та національних механізмів відповідальності та окреслення шляхів їх удосконалення.

Виклад основного матеріалу. Ідея обмеження методів і засобів війни бере початок ще з античності: у Стародавньому Римі Цицерон сформулював концепцію *bellum iustum* – «справедливої війни», що мала радше етичний, ніж правовий характер. У середньовіччі певні обмеження насильства відображалися в церковному праві та рицарських кодексах честі, зокрема щодо захисту духовенства, жінок і мирних жителів, однак вони були вибірковими й часто порушувалися. Важливою віхою став суд над Петером фон Гагенбахом (1474), коли його засудили за масові вбивства й зґвалтування, відкинувши аргумент про виконання наказу. Цей вирок став першим прикладом персональної відповідальності за воєнні злочини та підтвердив принцип, що наказ не звільняє від міжнародно-правової відповідальності [1].

Роль міжнародного права в реалізації ідей зменшення негативних наслідків воєн різко зростає з другої половини XIX ст. Активна ініціативна діяльність деяких приватних осіб закладає основу формування громадських гуманітарних рухів. У 1863 р. завдяки діяльності Густава Муаньє та Анрі Дюнане засновується Міжнародний комітет допо-

моги пораненим (з 1880 р. – Міжнародний комітет Червоного Хреста, далі – МКЧХ). У 1864 р. було підписано першу багатосторонню Конвенцію про захист поранених і хворих під час війни, до якої приєдналися понад 50 країн [2, с. 14].

У 1872 році Густав Муаньє запропонував створити Міжнародний суд для покарання осіб, які порушували Женевську конвенцію 1864 року «Про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях». Суд мав складатися з п'яти суддів: двоє – від воюючих сторін і троє – від нейтральних держав, обраних жеребкуванням. Він розглядав би справи лише за скаргами сторін конфлікту та у разі встановлення вини визначав би покарання відповідно до додаткової угоди до Конвенції [3].

Перші кодифіковані обмеження війни були закріплені в Гаазьких конвенціях 1899 і 1907 років, що забороняли використання отруйних газів, окремих видів зброї та встановлювали вимоги щодо захисту військовополонених і цивільних. Подальший розвиток відбувся із заснуванням Ліги Націй та ухваленням Женевських конвенцій 1929 року, які вперше визначили міжнародні стандарти захисту поранених, хворих і військовополонених.

Рішучий злам у міжнародному праві зумовив досвід Другої світової війни – геноцид, агресивні війни та масові злочини проти цивільних, що призвели до Нюрнберзького процесу (1945–1946). Він започаткував принцип персональної відповідальності за міжнародні злочини, а його засади були кодифіковані ООН у 1950 році як Принципи Нюрнберга [4].

Наступним етапом стало прийняття Женевських конвенцій 1949 року [5–8] і трьох Додаткових протоколів (1977, 2005) [9–11], які визначили захист поранених, хворих, військовополонених і цивільних у міжнародних та немежнародних конфліктах, а також перелік тяжких порушень – убивства, катування, взяття заручників тощо [8, с. 3; 5, с. 75]. Важливим кроком у подальшій кодифікації стало прийняття Конвенції про запобігання злочину геноциду та покарання за нього (1948), що вперше виокремлює категорію геноциду й зобов'язала держави запобігати та карати за нього незалежно від національного законодавства.

У 1990-х роках були створені міжнародні кримінальні трибунали для колишньої Югославії (ICTY) та Руанди (ICTR), що заклали практику індивідуальної кримінальної відповідальності, включно із злочинами сексуального насильства, командною відповідальністю та взаємодією національної й міжнародної юрисдикцій [12]. Подальший розвиток відбувся із прийняттям 1998 року Римського статуту, який набрав чинності у 2002 році та заснував Міжнародний кримінальний суд (МКС) із юрисдикцією щодо геноциду, злочинів проти людяності, воєнних злочинів і злочину агресії [13]. МКС став першим постійним органом, уповноваженим переслідувати осіб незалежно від їхнього статусу, водночас закріпивши елементи складів злочинів і процесуальні гарантії.

Міжнародне кримінальне та гуманітарне право взаємодіють у протидії найтяжчим злочинам, забезпечуючи не лише їх заборону, а й механізми притягнення винних до відповідальності, що є особливо важливим у сучасних конфліктах. Становлення міжнародного кримінального права стало цивілізаційним проривом у боротьбі з варварством війни через утвердження принципу персональної відповідальності у міжнародному масштабі.

У XXI столітті дотримання норм МГП ускладнює трансформація характеру збройних конфліктів. Серед ключових чинників – поява нових технологій (кіберзброя, автономні системи), участь недержавних збройних формувань, урбанізація бойових дій та гібридна агресія. Як зазначає Geneva Academy, у конфліктах 2023 року фіксувалися масштабні й системні порушення МГП, зокрема дезінформація, удари по цивільній інфраструктурі та блокування гуманітарного доступу [14].

Одним із перших резонансних прикладів порушення МГП стала облога Сараєва (1992–1996), коли війська боснійських сербів протягом майже чотирьох років здійснювали невибіркові обстріли цивільної інфраструктури, шкіл, лікарень та житлових кварталів. Загинуло понад 11 000 осіб, серед них щонайменше 1 500 дітей [15]. Ці дії грубо порушували принципи розрізнення, пропорційності та заборону невибіркових атак. Міжнародний трибунал щодо колишньої Югославії визнав генерала Ратка Младича винним у злочинах проти людяності, геноциді та порушеннях законів і звичаїв війни [16].

Міжнародні правозахисні організації та ООН засвідчили масштабність злочинів у Сараєві й відзначили бездіяльність миротворців. У Фінальному звіті Комісії експертів ООН, створеної згідно з Резолюцією 780 (1992), зафіксовано систематичні воєнні злочини та злочини проти людяності [17]. Цей випадок показав критичну потребу в дієвих міжнародних механізмах реагування – зборі доказів, захисті свідків і притягненні до відповідальності не лише виконавців, а й командирів, а також у незалежних трибуналах і постійному моніторингу.

Збройні конфлікти в Афганістані, Сирії та Іраку стали показовими прикладами масових і системних порушень міжнародного гуманітарного права (МГП). У Сирії з 2011 року регулярно здійснювалися обстріли густонаселених районів, знищення лікарень і шкіл, а також зафіксовано використання хімічної зброї, зокрема атаку зарином у Хан-Шейхуні 2017 року, що призвело до загибелі десятків мирних жителів, серед них жінок і дітей [18].

В Афганістані тривале протистояння між силами НАТО й Талібаном супроводжувалося численними жертвами серед цивільних; найбільш трагічним став авіаудар у Кундузі 2009 року, коли загинули понад 90 осіб, серед них багато дітей [19], що продемонструвало грубі порушення принципу розрізнення та пропорційності.

В Іраку символом порушень стала в'язниця Абу-Грейб, де військовослужбовці США систематично застосовували катування й приниження до полонених і затриманих цивільних, що було підтверджено Human Rights Watch, Amnesty International та МКЧХ [20–22]. Незважаючи на наявність значного масиву доказів та притягнення до відповідальності окремих виконавців, більшість представників командного складу та політичного керівництва уникли покарання, що свідчить про системну проблему безкарності у зазначених конфліктах та обмежену ефективність міжнародних механізмів забезпечення справедливості.

Сменська громадянська війна (2014 – дотепер) стала також прикладом масштабних і системних порушень міжнародного гуманітарного права. Збройне протистояння між урядовими силами, підтриманими коаліцією на чолі із Саудівською Аравією, та повстанцями-хуситами супроводжувалося грубим нехтуванням принципами розрізнення, пропорційності та військової необхідності. Особливо резонансними були удари по цивільній інфраструктурі – лікарнях, школах, житлових районах, ринках, зокрема бомбардування шкільного автобуса в Са'аді у серпні 2018 року, що призвело до загибелі десятків дітей [14]. Зафіксовано також застосування коаліцією касетних боеприпасів, заборонених Конвенцією 2008 року, що створюють тривалу загрозу мирному населенню. Amnesty International та Human Rights Watch документували їх використання в густонаселених районах, що є прямим порушенням норм МГП [23; 24]. Такі дії свідчать про свідоме ігнорування базових принципів гуманітарного права й кваліфікуються як воєнні злочини за статтею 8 Римського статуту МКС [13].

Узагальнено, війна в Ємені демонструє системність атак на цивільні об'єкти та використання заборонених засобів, що потребує міжнародного розслідування й притягнення винних до відповідальності. На думку О.М. Царенка, «Женевські конвенції не дотримуються через відсутність

механізму контролю дотримання їх норм», а також «міжнародне гуманітарне право перебуває на стадії, коли його норми потребують оновлення та доопрацювання усіма суб'єктами міжнародного права» [25. с. 611].

Дослідження та звіти міжнародних організацій засвідчують системні порушення МГП у конфліктах Сирії, Ємену та Іраку. Проте агресія росії проти України з 2014 року, особливо після 2022-го року, вивела ці порушення на новий рівень, що робить їхній аналіз надзвичайно актуальним для науки, воєнної юстиції та міжнародного переслідування злочинців.

Починаючи з 2014 року на тимчасово окупованих територіях України зафіксовано системні порушення з боку російської федерації, зокрема незаконні затримання та насильницькі зникнення, умисні вбивства й катування, а також жорстоке та нелюдське поводження з цивільним населенням [26].

З початком повномасштабного вторгнення 24 лютого 2022 року порушення міжнародного гуманітарного права з боку російської федерації набули масового характеру. Ціллю атак стали житлові будинки, школи, лікарні, енергетичні та водні об'єкти, що не мають військового значення, що є грубим порушенням Женевських конвенцій і Додаткових протоколів.

Звіти Geneva Academy та інших міжнародних структур підтверджують факти тортур, сексуального насильства, нелюдського поводження та невибіркових обстрілів, які призвели до десятків тисяч жертв. Показовим прикладом стала атака на кафе в селі Гроза, де загинули 59 осіб. Попри міжнародні ордери та осуд світової спільноти, росія продовжує депортації та примусове переміщення цивільних.

В той же час Україна, дотримуючись міжнародного гуманітарного права, організувала системну підготовку військовослужбовців і запровадила офіційні інструкції Генерального штабу Збройних Сил України [27]. Вони конкретизують положення Женевських конвенцій і Додаткових протоколів, зокрема щодо розмежування військових і цивільних об'єктів, захисту поранених, полонених та цивільного населення, а також заборони застосування заборонених засобів і методів війни.

Документування воєнних злочинів в Україні здійснюють уповноважені державні органи, зокрема СБУ, Офіс Генерального прокурора, Національна поліція, ГУР МОУ та ДБР, які забезпечують кваліфікацію та юридичне оформлення доказів. Важливу роль відіграє співпраця з громадськими ініціативами (Truth Hounds, Media Initiative for Human Rights) та міжнародними партнерами (Human Rights Watch, Bellingcat, Global Rights Compliance).

Задокументовані масові вбивства цивільних у Бучі, Ірпені, Бородянці, обстріли Харкова, Миколаєва, Краматорська, удари по захищених об'єктах (пологовий будинок у Маріуполі, драмтеатр, ТЦ «Амстор»), страти військовополонених і депортація українських дітей. Зібрані матеріали слугують основою для національного та міжнародного переслідування, включно з передачею доказів до МКС та Міжнародного центру з переслідування злочину агресії проти України в Гаазі [28, 29], що спрямовано на забезпечення принципу невідворотності відповідальності. Разом узяті факти воєнних злочинів на думку Погорельського М.А. демонструють як спроможність сучасних механізмів фіксації, так і їхні обмеження в умовах нових викликів – кібероперацій, інформаційної війни та участі недержавних збройних формувань. Це актуалізує потребу не лише вдосконалення практики застосування МГП, а й його глибокого нормативного оновлення [30 с. 96, 98].

Важливим напрямом протидії безкарності за найтяжчі злочини міжнародного характеру є міжнародне кримінальне переслідування. Міжнародний кримінальний суд (МКС) уже видав ордери на арешт президента рф В. Путіна та уповноваженої з прав дитини М. Львової-Белової, поклавши на них відповідальність за органі-

зацію незаконної депортації українських дітей із тимчасово окупованих територій [31]. Подальше розслідування МКС охоплює ймовірні воєнні злочини, зокрема обстріли цивільної інфраструктури, катування та страти полонених. Водночас у практичній площині виконання ордерів стикається з низкою викликів.

По-перше, ключовим фактором є політична воля урядів держав-учасниць Римського статуту: саме їхні органи правопорядку мають забезпечити арешт у разі появи обвинувачених на їхній території. Прикладом ігнорування цього обов'язку стала ситуація у 2015 році, коли Південно-Африканська Республіка відмовилася арештувати президента Судану Омара аль-Башира, попри наявність ордерів МКС [32].

По-друге, відсутній ефективний механізм примусового виконання рішень: МКС не має власних виконавчих органів, а у випадку невиконання ордерів може лише передати питання на розгляд Асамблеї держав-учасниць чи Ради Безпеки ООН, де воно здебільшого обмежується політичними заявами.

По-третє, деякі країни можуть уникати арешту через побоювання погіршення відносин із російською федерацією або внаслідок економічного та військового тиску.

У цьому контексті особливої ваги набуває створення спеціального міжнародного трибуналу щодо злочину агресії рф проти України. Ініціативу підтримує широка коаліція держав, що входять до так званої «Core Group», серед яких країни ЄС, Велика Британія, Канада, Нідерланди, Норвегія, Японія, Австралія та інші партнери. Її також схвалили Парламентська асамблея Ради Європи, Європейський парламент і Парламентська асамблея НАТО. Така багаторівнева підтримка засвідчує наявність політичної волі цивілізованого світу створити спеціальний механізм для притягнення до відповідальності російського керівництва за злочин агресії [33].

Іншим напрямом є санкційний тиск, що передбачає персональні та секторальні обмеження проти політичного й військового керівництва рф, пропагандистів та підприємств оборонно-промислового комплексу. Санкції не заміняють кримінального переслідування, однак підривають воєнний та економічний потенціал держави-агресора, обмежують її міжнародні можливості та стимулюють ізоляцію. Водночас їхнім недоліком є неоднакова ефективність у різних регіонах світу, можливість обходу через треті країни та обмежений вплив на вище політичне керівництво, яке й ухвалює рішення про продовження агресії.

Додатково ефективним інструментом є універсальна юрисдикція, яка дозволяє національним судам розслідувати воєнні злочини незалежно від місця їх скоєння. Прикладом є процеси в Німеччині: у 2022 році суд у Кобленці засудив колишнього офіцера сирійської розвідки Анвара Раслана до довічного ув'язнення за катування та вбивства, а у 2023 році, сирійський лікар Алаа М. також отримав довічний вирок. Крім того, німецькі прокурори вже відкрили провадження щодо злочинів російських військових в Україні [34].

Не менш важливим напрямом виступає ізоляція та делегітимізація рф. Виключення країни з Ради Європи,

обмеження її участі в міжнародних культурних та спортивних подіях, формування іміджу держави-ізоляції посилюють політичний та моральний тиск, ускладнюючи можливість нормалізації співпраці з міжнародною спільнотою без припинення агресії.

Окремий блок становлять репарації та конфіскація активів. Мова йде про розробку міжнародних механізмів використання заморожених російських активів для відшкодування шкоди, завданої Україні внаслідок воєнної агресії. Це не лише компенсаторний, а й превентивний інструмент, спрямований на обмеження фінансових ресурсів, які можуть бути використані для продовження війни.

Таким чином, сукупність зазначених заходів утворює багаторівневу систему міжнародного примусу до дотримання норм міжнародного гуманітарного права. Проте визначальним чинником її ефективності залишається політична воля цивілізованого світу, адже лише рішуче неприйняття безкарності здатне забезпечити невідворотність відповідальності за воєнні злочини та злочини агресії.

Висновки. Міжнародне гуманітарне право, попри розвинену систему міжнародних договорів та напрацьовану практику міжнародних трибуналів, і далі стикається з істотними труднощами у забезпеченні належного дотримання своїх норм у сучасних війнах. Масові й системні порушення ключових принципів – розмежування між комбатантами і цивільними, пропорційності у застосуванні сили, заборони атак проти цивільного населення, тортур та інших жорстоких практик – стали типовим явищем збройних конфліктів кінця XX та початку XXI століття. Ця тенденція виразно проявилася під час воєн на Балканах, у Сирії, Афганістані, Ємені та нині – у ході широкомасштабної агресії російської федерації проти України, що супроводжується численними воєнними злочинами й злочинами проти людяності.

Практика міжнародних трибуналів, Міжнародного кримінального суду та національних юрисдикцій підтверджує ключове значення принципу персональної відповідальності за найтяжчі міжнародні злочини. Водночас наявні механізми демонструють обмежену дієвість у забезпеченні невідворотності покарання, що формує небезпечний прецедент безкарності. Серед чинників, які ускладнюють реалізацію МГП, варто виокремити недостатність дієвих засобів контролю, політичну заангажованість окремих держав та відсутність у МКС власних виконавчих структур.

За таких умов першочергового значення набуває вдосконалення міжнародних і національних інструментів реалізації гуманітарного права. Йдеться про розвиток універсальної юрисдикції, створення спеціальних міжнародних трибуналів щодо злочину агресії, розбудову системи ефективного документування воєнних злочинів, посилення взаємодії державних органів із громадянським суспільством та міжнародними партнерами. Важливим доповненням мають стати санкційні та репараційні механізми, здатні забезпечити не лише покарання винних, а й превентивний вплив, спрямований на недопущення нових злочинів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Gregory S. Gordon. The Trial of Peter Von Hagenbach: Reconciling History, Historiography, and International Criminal Law. 2015. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2006370 (дата звернення: 14.04.2025).
2. Воєнні злочини : навч. посіб. І. В. Авдошин, О. І. Заболотний, О. Ю. Звонарьов та ін. – Київ : 7БЦ, 2023. – 280 с.
3. Щербань Є. В. Конституційно-правове забезпечення імплементації Римського статуту Міжнародного кримінального суду : дис. ... д-ра філософ. 081 Право. Київ, 2021. 249 с.
4. Principles of international law recognized in the Charter of the Nürnberg Tribunal and in the judgment of the Tribunal. Yearbook of the International Law Commission. 1950. Vol. II. P. 374–378. https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft_articles/7_1_1950.pdf [Електронний ресурс] (дата звернення: 22.07.2025).
5. Женева конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях від 12 серпня 1949 року. <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/gc-i-1949> [Електронний ресурс] (дата звернення: 16.07.2025).
6. Женева конвенція про поліпшення долі поранених, хворих і осіб, потерпілих корабельну аварію, зі складу збройних сил на морі від 12 серпня 1949 року. <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/gc-ii-1949> [Електронний ресурс] (дата звернення: 16.07.2025).

7. Женева конвенція про поводження з військовополоненими від 12 серпня 1949 року. <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/gc-iii-1949> [Електронний ресурс] (дата звернення: 16.07.2025).
8. Женева конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року. <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/gc-iv-1949> [Електронний ресурс] (дата звернення: 16.07.2025).
9. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I) від 8 червня 1977 року. <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/api-1977> [Електронний ресурс] (дата звернення: 16.07.2025).
10. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв неміжнародних збройних конфліктів (Протокол II) від 8 червня 1977 року. <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/apii-1977> [Електронний ресурс] (дата звернення: 16.07.2025).
11. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року щодо затвердження додаткового розпізнавального знака (Протокол III) від 8 грудня 2005 року. <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/apiii-2005> [Електронний ресурс] (дата звернення: 16.07.2025).
12. International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia. Statute. 25 May 1993. United Nations Security Council Resolution 827. <https://www.icty.org/en/documents/statute-tribunal> [Електронний ресурс] (дата звернення: 22.07.2025).
13. Rome Statute of the International Criminal Court. UN Doc. A/CONF.183/9. 17 July 1998. <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/RS-Eng.pdf> [Електронний ресурс] (дата звернення: 22.07.2025).
14. Geneva Academy. IHL in Focus: Annual Report Assessing Compliance in Contemporary Armed Conflicts, July 2023 – June 2024. Geneva Academy of International Humanitarian Law and Human Rights, 2025.
15. Siege of Sarajevo. Wikipedia. https://en.wikipedia.org/wiki/Siege_of_Sarajevo [Електронний ресурс] (дата звернення: 20.07.2025).
16. International Residual Mechanism for Criminal Tribunals. Case information sheet: Ratko Mladić. <https://www.irmct.org/en/cases/mict-13-56> [Електронний ресурс] (дата звернення: 20.07.2025).
17. United Nations Security Council. Final Report of the Commission of Experts pursuant to Security Council Resolution 780 (1992), S/1994/674, 27 May 1994. https://www.icty.org/x/file/About/OTP/un_commission_of_experts_report1994_en.pdf [Електронний ресурс] (дата звернення: 20.07.2025).
18. OPCW. Report of the OPCW Fact-Finding Mission in Syria regarding the incident in Khan Shaykhun, Syrian Arab Republic, April 2017. https://www.opcw.org/sites/default/files/documents/Fact_Finding_Mission/s-1510-2017_e_.pdf [Електронний ресурс] (дата звернення: 20.07.2025).
19. 2009 Kunduz airstrike. Wikipedia. https://en.wikipedia.org/wiki/2009_Kunduz_airstrike [Електронний ресурс] (дата звернення: 20.07.2025).
20. Hersh S. The Gray Zone: How a secret Pentagon program came to Abu Ghraib. The New Yorker. 24 May 2004. <https://www.newyorker.com/magazine/2004/05/24/the-gray-zone> [Електронний ресурс] (дата звернення: 20.07.2025).
21. Human Rights Watch. The Road to Abu Ghraib. June 2004. <https://www.hrw.org/report/2004/06/08/road-abu-ghraib> [Електронний ресурс] (дата звернення: 20.07.2025).
22. International Committee of the Red Cross. Report on the treatment of fourteen "high value detainees" in CIA custody. February 2007. <https://www.icrc.org/en/doc/resources/documents/article/other/abu-ghraib-report-icrc.htm> [Електронний ресурс] (дата звернення: 20.07.2025).
23. Amnesty International. Yemen: Saudi Arabia-led coalition used banned cluster bombs. 2016. <https://www.amnesty.nl/actueel/yemen-saudi-arabia-led-coalition-uses-banned-brazilian-cluster-munitions-on-residential-areas> [Електронний ресурс] (дата звернення: 21.07.2025).
24. Human Rights Watch. Yemen: Houthi forces' use of landmines. 2017. <https://www.hrw.org/news/2017/04/20/yemen-houthi-saleh-forces-using-landmines> [Електронний ресурс] (дата звернення: 21.07.2025).
25. Царенко О. М., Тична Б. М., Федчук Т. Ю. Порушення норм міжнародного гуманітарного права в умовах російської збройної агресії. Аналітично-порівняльне правознавство. 2023. № 4. С. 607–611. <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.04.94> [Електронний ресурс] (дата звернення: 16.07.2025).
26. Office of the Prosecutor. Report on Preliminary Examination Activities 2019. International Criminal Court. The Hague, 5 December 2019. 83 p. <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/itemsDocuments/2019-PE-rep/2019-pe-report-eng.pdf> [Електронний ресурс] (дата звернення: 24.08.2025).
27. Інструкція про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України, затв. наказом Міністерства оборони України від 23.03.2017 № 164. Зареєстр. в Мін'юсті України 18.04.2017 за № 505/30373. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0704-17#Text> [Електронний ресурс] (дата звернення: 22.07.2025).
28. International Criminal Court (ICC). Official website. <https://www.icc-cpi.int/> [Електронний ресурс] (дата звернення: 22.07.2025).
29. Eurojust. International Centre for the Prosecution of the Crime of Aggression against Ukraine (ICPA). <https://www.eurojust.europa.eu/international-centre-for-the-prosecution-of-the-crime-of-aggression-against-ukraine> [Електронний ресурс] (дата звернення: 22.07.2025).
30. Погорецький М. А. Застосування новітніх технологій у розслідуванні та доказуванні воєнних злочинів (проблемні питання). *Вісник кримінального судочинства*. 2023. № 3-4. С. 84-102.
31. International Criminal Court. Situation in Ukraine: ICC judges issue arrest warrants for Vladimir Vladimirovich Putin and Maria Alekseyevna Lvova-Belova. Press Release. 17 March 2023. <https://www.icc-cpi.int/news/situation-ukraine-icc-judges-issue-arrest-warrants-against-vladimir-vladimirovich-putin-and> [Електронний ресурс] (дата звернення: 22.07.2025).
32. The Guardian. South Africa to fight Omar al-Bashir's arrest warrant. 15 June 2015. <https://www.theguardian.com/world/2015/jun/15/south-africa-to-fight-omar-al-bashirs-arrest-warrant-sudan> [Електронний ресурс] (дата звернення: 24.07.2025).
33. What is the special tribunal for Ukraine that world leaders have backed? Associated Press. 2023. <https://apnews.com/article/d3e144e3f1e0e5aa2dd0f16ae90415f5> [Електронний ресурс] (дата звернення: 24.07.2025).
34. The Guardian. German prosecutors gather evidence of Russian war crimes in Ukraine. 26 October 2023. <https://www.theguardian.com/world/2023/oct/26/german-prosecutors-evidence-russian-war-crimes-ukraine> [Електронний ресурс] (дата звернення: 24.07.2025).